

UOT 94 (479, 24)

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.1.61>

İLHAMİ ƏLİYEV

XVIII ƏSRİN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI-İRAN MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ NAXÇIVAN

Məqalədə Nadir şahın ölümündən sonra, Əfşarlar dövləti ərazisində hakimiyyət uğrunda gedən mübarizələrdən və bu zaman Osmanlı imperiyasının daxili və xaricində baş verən siyasi proseslərin, onun apardığı müharibələrin bu dövlətin maliyyə ehtiyatlarını tükəndirməsi və s. məsələlərdən bəhs edilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, XVIII əsrin ikinci yarısında Osmanlı-İran siyasi münasibətlərində Zəndlərin hakimiyyəti zamanı bəzi müəyyən illər istisna olmaqla, ciddi qarşıdurmalar olmamışdır. Rusiyanın Cənubi Qafqazda irəliləməsinin qarşısını almaq uğrunda bu dövlətlərin maraqları üst-üstə düşdüyündən onlar arasında daha çox yaxınlaşma meylləri müşahidə edilmişdir. Bu zaman Naxçıvan xanlığına qarşı münasibət hər iki dövlətin strateji maraqlarında olmuşdur. Əsrin sonlarında Naxçıvan xanlığı Qacarların hakimiyyətindən asılı vəziyyətə düşmüşdür.

Açar sözlər: *Naxçıvan, Osmanlı, siyasi münasibət, dövlət, hakimiyyət, müharibə.*

Giriş. 1747-ci ildə Nadir şahın sui-qəsd nəticəsində öldürülməsindən sonra ölkə ərazisinin hər yerində hakimiyyətə iddialı şəxslər ayağa qalxdı. İndiki İranın Xorasan vilayətində Əliqulu xan Sistani, Astarabad və Mazandıranda Məhəmməd Həsən xan Qacar, Gilanda Hidayət xan, İsfahanda Kərim xan Zənd, İran İraqında İbrahim Mirzə, Həmədanda Sərəfraz bəy Xudabəndə, Birugirdiddə Kait Kəlbəli xan, Kırmanşahda Hüseyn xan Zənginə müstəqil hakimiyyəti ələ keçirdilər [5, s. 70]. Bu indiki İranın ayrı-ayrı bölgələrində qurulan hakimliklər idi. Nadirin ölümündən sonra Əfşarlar taxtına isə onun qardaşı oğlu çıxdı. Qeyd edilir ki, Nadir şahın qardaşı oğlu Əliqulu xan Əfşarlar dövlətinin mərkəzi Xorasana daxil olan kimi, Nadirin dörd yaşlı nəvəsi Şahrux istisna olmaqla, onun bütün şahzadələrini edam etdirdi. Sonra Nadirin böyük xəzinəsini ələ keçirib, 07 iyul 1747-ci ildə Adil şah adı ilə özünü şah elan etdi. Çoxlu hədiyyələr və bəxşislər verməklə idarəçilikdə özünə sadıq tərəfdarlar toplamaq istəsə də, bir nəticə əldə edə bilmədi. Ölkədaxili sabitliyi təmin edə bilmədiyindən elə hakimiyyətinin ilk əvvəllərində qardaşı İbrahimin üsyanı zamanı məğlub oldu. Bu üsyan nəticəsində gözlərini itirdi və hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldı. İbrahim də Xorasan əmirələri vasitəsi ilə səltənətə çatmış Nadirin nəvəsi Şahruxla döyüşdə (1749) məğlub oldu və gözlərini itirdi. Tezliklə (1750), Şahrux da həmin əmirələr vasitəsilə hakimiyyətdən salındı və o da, eyni aqibəti yaşadı, yəni gözlərini itirmiş oldu. Onun yerinə II Şah Süleyman adı ilə Mirzə Seyid Məhəmməd Sədr səltənət taxtına əyləşdirildi. Lakin onun hakimiyyəti heç qırx gün davam gətirmədi və kor Şahrux yenidən səltənətə qaytarıldı [6, s. 20-21]. O, 1796-cı ilə qədər müxtəlif ittifaqlar quraraq Xorasanda hakimiyyəti öz əlində saxlaya bildi.

XVIII əsrin ikinci yarısında bugünkü İran ərazisində və Cənubi Azərbaycanda siyasi vəziyyət belə idi ki, cənub-qərbi və mərkəzi İranda, Cənubi Azərbaycanda Bəxtiyarilər, Zəndlər və Qacarlar arasında hakimiyyət uğrunda mübarizə gedirdi. Əlimərdan xan Bəxtiyari, Kərim xan Zənd və Məhəmməd Həsən xan Qacar arasında taxt-taca sahib olmaq iddiasında 50-ci illərdə Məhəmməd Həsən xan Qacar üstünlük əldə etsə də, 1759-cu ildə bu mübarizədə məğlub edildi və öldürüldü. Bundan sonra Kərim xan Zənd 20 ilə yaxın İran və Cənubi Azərbaycan torpaqlarını idarə etdi. Kərim xan Zəndin ölümündən (1779) sonra zəndlərin öz

aralarında hakimiyyət uğrunda mübarizəsi onları zəiflətdi və bu Qacarların hakimiyyətə çıxmasını asanlaşdırdı [6, s. 4-7]. Ağa Məhəmməd xan Qacar 1783-cü ildə Astrabadı, Gilanı və Mazandaranı, 1785-ci ildə Tehran, Qum, Kaşan və İsfahanı, 1791-ci ildə Cənubi Azərbaycanı, 1792-ci ildə mərkəzi Şiraz olmaqla Fars vilayətini, 1796-cı ildə isə Xorasanı öz hakimiyyətinə tabe etdirdi [4, s. 49]. O, Şirazi tutub dağıtdıqdan sonra Kərim xan Zəndin qohumları və bir neçə min Zənd tayfasının nümayəndələrini Tehran ətrafına köçürdü [6, s. 7]. Bununla da, indiki İran ərazisində hakimiyyətə Qacarlar gəldi.

Nadir şahın ölümündən sonra Cənubi Azərbaycanda isə xalq üsyanına rəhbərlik edən saxta şahzadə III Sam Mirzə daha da fəallaşdı. Tezliklə o, Əliqulu xanın qoşunu ilə qarşılaşmaqdan yayınmaq üçün əvvəlcə Ərdəbilə, sonra Təbrizə gəldi. Burada Səfəvilərin tərəfdarlarının çox olduğunu gören üsyançılar əfşarların şəhərdəki nümayəndələrini qətlə yetirib onu şəhər hakimi elan etdilər. Sam Mirzə hakimiyyətini rəsmiləşdirmək üçün tez bir vaxtda adına pul kəsdirdi və Azərbaycanın hər yerinə fərmanlar göndərərək, ali hakimiyyətinin tanınmasını istədi. Lakin buna nail ola bilmədi. İrəvanda onun qoşunu Nadir şahın əmisi oğlu Əmir Aslan xana məğlub olduqdan sonra Əmir Aslan xanın qoşunları Təbrizə gəldi və Sam Mirzə tutulub edam edildi. Bundan sonra Təbrizdə möhkəmlənmiş Əmir Aslan xan mərkəzi Təbriz şəhəri olan müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaq qərarına gəldi. Tez bir zamanda o, Qaradağ və Ərdəbil xanlıqlarını özündən asılı hala salsada, Arazdan şimaldakı xanlar onun hakimiyyətini tanımaqdan boyun qaçırdılar. Həmin vaxt Adil şah Təbrizə öz elçisini göndərərək Əmir Aslan xandan onun hakimiyyətinin tanınmasını istəsə də, əvəzində o, Adil şahın elçisini öldürdü və Osmanlı dövlətindən kömək istədi. Lakin kömək ala bilmədi. Qeyd etdiyimiz kimi, Adil şah 1748-ci ilin sonunda qardaşı İbrahim Mirzə tərəfindən hakimiyyətdən salındı. İbrahim Mirzənin ilk işlərindən biri Əmir Aslan xanı tabe etmək idi. Tezliklə onlar arasında baş verən döyüşdə İbrahim Mirzə qələbə çaldı. Bundan sonra İbrahim Mirzə Məhəmməd Cəfər xan Qacarı İrəvan hakimi təyin etdi və bu haqda Osmanlı tərəfinə, Çıldır valisinə məktub göndərərək bildirdi ki, Osmanlı imperiyasından gələn tacirlər üçün şərait yaratmasını Cəfər xana tapşırılmışdır. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, bundan sonra İbrahim Mirzə Məshəd yaxınlığında Şahrux ilə döyüşdə məğlub oldu və öldürüldü (1749). Bundan sonra Şahrux bir neçə aylıq II Şah Süleyman adı ilə Mirzə Seyid Məhəmməd Sədrin hakimiyyəti istisna olmaqla Ağa Məhəmməd şahın hakimiyyəti ələ keçirməsinədək şimal-şərqi İrəvanı idarə etdi [5, s. 70].

Bütün bunlar bəhs edilən dövrdə, yəni XVIII əsrin ikinci yarısında bugünkü İran ərazisində və Cənubi Azərbaycanda siyasi vəziyyətin sabit olmadığını, əksinə çox gərgin bir siyasi mənzərənin olduğunu göstərir.

XVIII əsrin ikinci yarısında Osmanlı İmperiyasında siyasi vəziyyət. XVIII əsrin ikinci yarısında Osmanlı İmperiyasının da vəziyyəti ürəkaçan deyildi. Bu dövr Osmanlı tarixində ən az məşhurluq qazanan mərhələlərdən biri kimi, göstərilmişdir [2, s. 414]. Bu zaman imperiyasının daxili və xaricində baş verən siyasi proseslər, onun apardığı müharibələr Osmanlı dövlətinin maliyyə ehtiyatlarını tükətdirdi. XVIII yüzilliyin 60-cı illərində davam edən ticarət əlaqələrinin zəifləməsi nəticəsində həmin əsrin sonlarında imperiya xəzinədarlığı ancaq güclə müharibə xərclərini ödəyə bilirdi. İmperiyanın hakimiyyətində olan torpaqların azalması ilə əlaqədar türklər ancaq əraziləri itirməmişdi, onlar bununla bərabər istehsalat və ticarət mərkəzlərini və həm də müqavilələr əsasında Rusiya tərəfinə keçən olduqca geniş mal-dövriyyə bazarlarını itirmişdilər. Digər tərəfdən ölkə iqtisadiyyatına axırıncı zərbəni Osmanlı İmperiyasının başlıca ticarət partnyoru Fransanın inqilabi müharibələrində verdiyi itkilər vurmuşdu [2, s. 431]. Lakin bütün bu çətinliklər Osmanlı və İran arasında münasibətləri yüksək gərginlik həddinə gətirməmişdi.

Qeyd edək ki, hələ Nadir şahın hakimiyyəti illərində Osmanlı və Əfşarlar dövləti arasında münasibətlər daha çox müsbət məcrada davam etmişdir. Bu Nadirdən sonra da, XVIII əsin ikinci yarısında da davam etmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 1748-ci ildə Təbrizdə hakimiyyəti ələ keçirən Əmir Aslan xan Adil şahla mübarizə aparmaq üçün Osmanlı dövlətinə müraciət etsə də, kömək ala bilməmişdi. Bu zaman sultan Nadir şahdan sonra onun yerinə hakimiyyətə keçən Adil şahı qarşı çıxmamışdı. Bundan başqa Adil şahın yerinə keçən qardaşı İbrahim Mirzə Məhəmməd Cəfər xan Qacarı İrəvan hakimi təyin etdikdən sonra Osmanlı tərəfinə aralarındakı ticarət əlaqələrinin davam etməsi üçün məktub göndərməsi də Osmanlı və Əfşarlar arasında isti münasibətlərin olduğunu göstərirdi. Belə münasibətlər sonrakı onilliklərdə də davam etmişdir.

Belə ki, 1748-ci ildə əfqan dövlətini qurmuş Əhməd şah Dürrani 1762-ci ildə Osmanlı dövlətindən İrana qarşı müharibə aparması və onu zərərsizləşdirməsi ilə bağlı elçi heyəti və məktubla müraciət etsə də, buna müsbət cavab ala bilməmişdir. O zaman hakimiyyətdə olan Osmanlı sultanı III Mustafa (1757-1774) bu müraciəti qəbul etməmiş və onun əsaslandırmasını qısaca olaraq belə izah etmişdi ki, dövlətimizin İrana əsgər göndərməsi və bu ölkənin zəbt edilməsinin tərəfdarı deyilik. Çünki Nadir şahın ölümündən əvvəl (1746-cı ildə) Osmanlı dövləti ilə Əfşarlar dövləti arasında dostluq müqaviləsi imzalanmışdır [7, s. 204]. Bu müqavilə yalnız şərəfli türk hökmdarı Nadir şahın zamanına aid deyil və ondan sonrakı iki dövlət arasında da etibarlıdır. Çünki sənədlərlə müəyyən edilmiş bu dostluq müqaviləsi iki dövlət davam etdikcə belə qalacaq [8, s. 74].

XVIII əsrin ikinci yarısında Osmanlı və İran dövlətləri arasında münasibətlərdə Naxçıvanın yeri təbii ki, həmin vaxt Naxçıvan xanlığını idarə edən xanların mövqeyindən asılı idi. Çünki yerli hakimiyyət hansı dövlətə qarşı yaxın münasibət göstərirdisə, bu ilk növbədə onun öz maraqlarından irəli gəlirdi. Dövlətlərin bir-biri ilə münasibətlərində onun yeri yenə də xanlığın onlara qarşı münasibətlərindən yaranırdı.

Bəhs edilən dövrdə Naxçıvan xanlığı öz hakimiyyətini qorumaq, möhkəmləndirmək, sərhədlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Osmanlı və İran dövlətləri ilə münasibətlərə xüsusi yer verirdi. Qeyd edək ki, Naxçıvan xanlığı Ağa Məhəmməd şah Qacarın hakimiyyətə gəlməsinədək müəyyən illərdə onsuz da Zəndlərin hakimiyyətindən asılı vəziyyətdə olmuşdur. Bu Zəndlərin Əfşarlar dövlətinin geniş sərhədlərini öz hakimiyyəti altında birləşdirmək istəyindən irəli gəlirdi. Çünki, Səfəvilər dövləti zamanında olduğu kimi, Əfşarlar dövləti və Zəndlərin zamanında da Naxçıvan bölgəsi Osmanlı dövləti ilə sərhəddə istər hərbi-siyasi, istərsə də iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli təbii-coğrafi mövqedə yerləşirdi. Bu təkcə Zəndlərin deyil, onlardan sonra Qacarların da hər zaman diqqətində olmuşdur.

Osmanlı dövləti də İranla münasibətlərində Naxçıvana xüsusi önəm verirdi. Qeyd etdiyimiz kimi, bu hələ Səfəvilərin hakimiyyət illərindən başlamış, sonrakı dövrdə də davam etməkdə idi. XVIII yüzilliyin ikinci yarısında Naxçıvan xanları hakimiyyətini möhkəmləndirmək üçün daha güclü tərəfdaşla münasibətlər qurmağa çalışdığı vaxtda bölgəyə şimaldan gələn Rusiyanın müdaxiləsi güclənməkdə idi. Məlum olduğu kimi, Rusiyanın Cənubi Qafqaza, o cümlədən Azərbaycana gəlişi bəhs edilən yüzilliyin əvvəllərindən başlamışdı. Bu zaman ruslar Xəzərsahili və bəzi başqa Azərbaycan torpaqlarını müvəqqəti olaraq işğal etsələr də, amma Naxçıvan bölgəsi də daxil olmaqla əksər ərazilər Osmanlı İmperiyası tərəfindən tutulmuşdu. Səfəvilər dövləti, yəni əvvəlki hakimiyyət bölgə də daxil olmaqla əksər Azərbaycan torpaqlarının Osmanlı dövlətinə verilməsi ilə razılaşmaq məcburiyyətində qalmışdı. Yəni bu yerlər əsrin əvvəllərində onun nüfuz dairəsində olmuşdu. Lakin sonra Əfşarlar, Zəndlər

və Qacarlar Osmanlı imperiyasının bu idarəçiliyinin davam etməsinə imkan verməmişdilər. Digər tərəfdən yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sultan hakimiyyəti özü yerli idarəçiliyə əngəl olmaq istəməmişdi.

Lakin İran tərəfi isə Osmanlı ilə münasibətlərində sabit siyasi xətt yürütməmişdi. Belə ki, Zəndlər sülaləsinin hakimiyyəti illərində Kərim xan Zənd 1768-1774-cü illər Osmanlı-Rusiya müharibəsindən sonra Osmanlının nəzarətində olan, o dövrün əsas ticarət mərkəzi sayılan Bəsrəyə hücum etdi və 5 iyul 1776-cı ildə oranı tutdu. Buna cavab olaraq osmanlılar həmin ildə zəndlərə qarşı müharibəyə başlasalar da, bir nəticə əldə edə bilmədilər. Əvəzində Kərim xan Zənd Osmanlı dövlətinə qarşı çar II Yekaterina ilə 1778-ci ildə ittifaq müqaviləsi bağladı ki, zəndlər osmanlıları Anadoluda, Rusiya isə Rumelində sıxışdırsın. Amma 1779-cu ildə Kərim xanın ölümü bu razılaşmanı həyata keçirməyə imkan vermədi [9, s. 11-12]. Kərim xan Zənddən sonra isə Zəki xanı və Sadiq xanı məğlub edərək İran şahı adı ilə taxta çıxan Əli Murad xan da (1781-1785) [6, s. 84] öz hakimiyyətini möhkəmləndirmək məqsədilə Osmanlı dövlətinə qarşı Rusiyadan kömək almaq üçün Moskvaya öz nümayəndəsi Məhəmməd xanı göndərmişdi. Ona tapşırırmışdı çara çatdırsın ki, ediləcək kömək əvəzində əsrin əvvəllərində işğal etdiyi Azərbaycan torpaqlarından başqa Qarabağ, İrəvan və Naxçıvanı da Rusiyaya güzəştə getməyə hazırdır [3, s. 27]. Bununla hələ o zaman Əli Murad xan Azərbaycan torpaqlarını Rusiya ilə bölüşdürmək iddiasında olduğunu ortaya qoymuşdur. Bu zaman Rusiyanın Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycan ərazisində işğalçı məqsədlərinin genişləndirməsinə Osmanlı dövlətinin imkan verməyəcəyini bildiyi üçün Əli Murad xan Moskva ilə yaxınlaşmağa üstünlük vermişdi.

Lakin 90-cı illərin ortalarında Ağa Məhəmməd xanın hakimiyyətə gəlişi ilə Osmanlı dövləti ilə münasibətlər əvvəlki məcraya döndü. Şah Osmanlı sarayına iki dövlət arasında imzalanmış olan müqavilənin keçərli olduğuna və dostluq münasibətlərini davam etdirəcəyinə dair xəbər göndərdi. Sultan öz növbəsində bağlanmış müqaviləni davam etdirmək istədiyini bildirdi [9, s. 13]. Bununla da Osmanlı və Qacarlar dövləti arasında Əfşarlar zamanından bağlanan sülh müqaviləsi ilə münasibətlər davam etdirilməyə başladı.

Osmanlı dövlətinin Azərbaycan xanlıqları ilə münasibəti. Cənubi Qafqazda Rusiya ilə müharibəyə başlayacağı təqdirdə Azərbaycan xanlıqlarının onun tərəfində olmasına və ona kömək etməsinə çalışan Osmanlı dövləti bu xanlıqlarla siyasi əlaqələrini genişləndirməyə xüsusi fikir verirdi. Belə diplomatik addım 1768-1774-cü illərdə Rusiya ilə Osmanlı dövləti arasında baş vermiş müharibə zamanı daha da güclənmişdir. Bu zaman Osmanlı imperiyası Qafqazı gürcü çarlıqlarının əli ilə işğal etmək üçün canfəşanlıq edən Rusiyaya qarşı buradakı müsəlman dövlətlərinin ittifaqını qurmağa səy göstərirdi ki, həmin ittifaqa Naxçıvan xanlığı da daxil olmaqla, Azərbaycan xanlıqları ilə yanaşı, Dağıstan feodal hakimlərini də daxil etməyə çalışırdı. Çünki həmin vaxt Osmanlı dövlətinin sərhədlərinin müəyyən hissəsinin təhlükəsizliyi Cənubi Qafqazla, xüsusilə də Azərbaycanla sıx bağlı idi. Bu məqsədlə Osmanlı sultanı III Mustafa (1757-1774) 1769-cu ildə elçilərini Dərbənd, Tiflis, Gəncə, İrəvan və Təbriz xanlarının yanına göndərmişdi. Osmanlı dövləti ilə Azərbaycan xanlıqları arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsində Çıldır valisi Süleyman paşanın böyük rolu olmuşdur. Süleyman paşa II İraklinin çar Rusiyasının köməyi ilə Gəncə və İrəvan xanlıqlarını tutmaq istədiyini bildikdə Azərbaycan xanlıqlarını birliyə çağıraraq, Osmanlı sultanının göndərdiyi 1775-ci il tarixli fərmanını və hədiyyələri onlara çatdırmışdır. Bu çağırışa Qarabağ xanı İbrahimxəlil xan və Naxçıvan xanı Cəfərqulu xan cavab yazıb öz razılıqlarını bildirmişdi [3, s. 34-35]. Bu zaman Naxçıvan xanlığı Osmanlı dövləti ilə sərhəddə yerləşdiyindən onunla qarşılıqlı münasibətlərdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Sonrakı illərdə yenə, 1787-ci ilin əvvəlində isə Osmanlı sultanı çoxlu sayda hədiyyələrlə Naxçıvan, Qarabağ və Dağıstan hakimlərinin yanına Bəyaziddən nümayəndə heyəti göndərərək onları Rusiya əleyhinə hərəkət etməyə çağırırdı [11, s. 196; 3, s. 78].

Qeyd edək ki, XVIII əsrin əvvəllərində Naxçıvan bölgəsi də daxil olmaqla Azərbaycan torpaqları uğrunda Rusiya ilə Osmanlı arasında mübarizə gedirdisə, bu yüzilliyin sonlarında Rusiya artıq məqsədlə şəkildə kiçik feodal dövlətlərinə bölünmüş xanlıqlar üzərində hakimiyyətini birləşdirən Qacarlarla mübarizə aparırdı. Yəni bu zaman Osmanlı dövlətinin əsas məqsədi öz sərhədlərinin təhlükəsizliyi naminə Qacarlarla münasibəti gərginləşdirmək əvəzinə, Rusiyanı regionda irəliləməmək üçün sıxışdırmaq idi.

80-ci illərdən Ağa Məhəmməd xanın hakimiyyət uğrunda mübarizədə güclənməsi və keçmiş Əfşarlar dövləti ərazisində hakimiyyəti ələ keçirməyə başlaması Osmanlı dövlətinin bu prinsipinə uyğun gəlirdi. Artıq Qafqazda Rusiyanın irəliləməsinin qarşısında Qacarlar var idi. Necə ki, əsrin əvvəllərində Əfşarlar onları bu yerlərdən çıxmağa məcbur etmişdirsə, əsrin sonlarına doğru isə Qacarlar bu işi icra edirdi.

1793-cü ildə Ağa Məhəmməd xan Qacar Azərbaycanın Şimal xanlıqlarını ələ keçirmək üçün ilk ciddi cəhd göstərdi. İrəvan, Naxçıvan, Qarabağ və Quba xanlıqlarına müraciət edərək onları Qacarlar dövlətinə tabe olmağa çağırırdı, lakin qanəedici cavab almadı. 1794-cü ildə Qacarların ordusu Azərbaycanın Şimal xanlıqlarını tabe etmək üçün daha bir cəhd göstərdi. Lakin Qarabağ xanı və Kartli-Kaxet çarının birləşmiş qüvvələri bu ordunu məğlub edib geri oturtdu. Cənubi Qafqaz uğrunda mübarizənin kulminasiyası bu regiona Ağa Məhəmməd xan Qacarin (1795 və 1797) və rus (1796) ordusunun müdaxiləsi ilə oldu [1, s. 21]. Nəticədə Qacarlar dövləti əsrin sonlarında Naxçıvan xanlığı da daxil olmaqla, bütün Azərbaycan torpaqlarında hakimiyyətini qəbul etdirmiş oldu.

Nəticə. Beləliklə, XVIII əsrin ikinci yarısında Osmanlı-İran münasibətlərində Zəndlərin hakimiyyəti zamanı bəzi müəyyən illər istisna olmaqla, ciddi qarşıdurmalar olmamış, Rusiyanın Cənubi Qafqazda irəliləməsinin qarşısını almaq uğrunda bu dövlətlərin maraqları üst-üstə düşdüyündən daha çox yaxınlaşma meyilləri müşahidə edilmişdir. Bu zaman Naxçıvan xanlığına qarşı münasibət hər iki dövlətin strateji maraqlarında olmuşdur. Əsrin sonlarında Naxçıvan xanlığı Qacarların hakimiyyətinə tabe edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov H.İ. XVIII əsrin son rübü – XIX əsrin əvvəlində Azərbaycan Rusiya-İran münasibətlərində. Tar. üz. fəl. dok. ... diss. avtoreferatı. Bakı, 2016, 29 s.
2. Kerolayn F. Osmanlı İmperiyasının tarixi (1300-1923), Osmanın yuxusu. Bakı: Qanun, 2021, 688 s.
3. Quliyeva G.C. Azərbaycan xanlıqlarının Osmanlı dövləti ilə siyasi münasibətləri (XVIII əsrin ikinci yarısı). Bakı: Nurlan, 2002, 132 s.
4. Mehdiyev R. Tariximizin xanlıqlar dövrünün siyasi irsi sənədlər işığında. Bakı: Şərq-Qərb, 2019, 232 s.
5. Mustafazadə T. XVIII yüzillik – XIX yüzilliyin əvvəllərində Osmanlı-Azərbaycan münasibətləri. Bakı: Elm, 2002, 372 s., PDF.
6. Tehrani M. Kərim xan Zənd. Bakı: Elm və Təhsil, 2017, 224 s.
7. Ateş A. Nadir şah döneminde Osmanlı-İran siyasi ilişkileri (1720-1747). İstanbul: Cizgi Kitabevi Yayınları, 2022, 264 s.
8. Saray M. Türk-İran ilişkileri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, 344 s.

9. Sarıkcıoğlu M. Osmanlı-İran hüdud sorunları (1847-1913). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, 267 s.
10. Ürkündağ A. Ahmed Dürri Efendinin İran sefaretnamesi. Yüksek lisans tezi. Afyon, 2016, 140 s., PDF.
11. Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. Часть II, Санкт-Петербург: Изд-во Императорской АН, 1869, 606 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ilhamialiyev@yahoo.com.tr

İlhami Aliyev

NAKHCHIVAN IN OTTOMAN-IRANIAN RELATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY

In the article, after the death of Nadir Shah, the struggles for power in the territory of the Afshar state and the political processes taking place inside and outside the Ottoman Empire at that time etc. issues have been discussed. The wars it had waged depleted the financial resources of this state. It was noted that there were no serious conflicts in Ottoman-Iranian political relations in the second half of the 18th century. Since the interests of these states coincided to prevent Russia's advance in the South Caucasus, more convergence tendencies were observed between them. At this time, the attitude towards the Nakhchivan Khanate was in the strategic interests of both states. At the end of this century, the Nakhchivan Khanate was subordinated to the rule of the Gajars.

Keywords: *Nakhchivan, Ottoman, political attitude, state, power, war.*

Ильхами Алиев

НАХЧЫВАН В ОСМАНО-ИРАНСКИХ ОТНОШЕНИЯХ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА

В статье обсуждались вопросы борьбы за власть на территории Афшарского государства после смерти Надир-шаха и политические процессы, происходившие в то время внутри и вне Османской империи. Войны, которые она вела, истощили финансовые ресурсы этого государства. Отмечено, что серьезных конфликтов в османско-иранских политических отношениях во второй половине XVIII в. не было. Поскольку интересы этих государств совпадали и состояли в том, чтобы не допустить продвижения России на Южном Кавказе, между ними наблюдалась тенденция к большему сближению. В это время отношение к Нахчыванскому ханству отвечало стратегическим интересам обоих государств. В конце века Нахчыванское ханство было подчинено власти Гаджаров.

Ключевые слова: *Нахчыван, Османская империя, политическая отношения, государство, власть, война.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Hacıfəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 14.02.2024
Son variant 15.03.2024